

ELS TOPÒNIMS DE LES SANTES MARIES DE LA MAR: UNA MANERA DE MANTENIR VIVES LA LLENGUA I LA CULTURA PROVENÇALS

Anna-Maria CORREDOR PLAJA

Les Santes Maries de la Mar és una població d'uns 2.200 habitants situada a la Provença, en ple delta del Roine, a la zona anomenada la Camarga. Els noms dels seus carrers m'han cridat l'atenció cada vegada que hi he estat, més pels temes diversos a què feien al·lusió que pel fet de ser escrits, la majoria, en provençal; em va semblar que tots aquells noms devien reflectir una part de la cultura provençal, i va ser així com em vaig proposar de comprovar-ho buscant-me un bon col·laborador del país que em pogués orientar en la meua recerca. El senyor Marcel Aymé, un "saintois" de soca-rel, m'ha anat facilitant molt amablement totes les informacions que li he demanat per tal de poder redactar aquest article*.

En primer lloc, cal notar que en els topònims de Les Santes Maries es combinen el provençal i el francès. Si ens fixem només en els mots introductors, hi ha un clar predomini del francès, ja que, d'un total de 127 topònims, 111 són precedits dels mots *rue, ruelle, place, placette, avenue, passage, impasse, chemin*, mentre que els mots provençals *carriero, androuno, plaço* són emprats únicament 16 vegades. Aquest aspecte, però, queda una mica compensat quan ens fixem en els topònims sencers i veiem que n'hi ha que són formats per un introductor escrit en francès i un substantiu escrit en provençal (per exemple el *Passage de la Gacholo*); els introductors en provençal, en canvi, sempre acompanyen un nom en la mateixa llengua. Això cal afegir-hi els noms propis, és a dir, antropònims, la major part dels quals corresponen a persones vinculades a la població, i topònims locals. Així, doncs, tot i la presència minsa dels introductors provençals, cosa que cal lamentar, el conjunt dels topònims urbans de Les Santes Maries de la Mar sap donar al foraster la impressió que en aquella terra es parla altra cosa que el francès i, alhora, el porta a pensar sobre el fet que dins de l'anomenada "cultura francesa" hi ha d'haver un lloc per a les llengües i cultures minoritàries, com la provençal.

Analitzant el corpus de topònims es pot observar que uns quants noms serveixen per situar-nos geogràficament: la *Rue lou Prouvenço* ens recorda a quina zona de l'hexàgon ens trobem, l'*Avenue de la Plage* ens fa saber que som en una població costanera, l'*Avenue d'Arles* ens informa que no som massa lluny d'aquesta ciutat (a uns 40 km) i el *Carriero de Brazinvert* fa referència a un llogarret, un mas i un bosc pro-

* He d'agrair també la col·laboració de l'Office de Tourisme d'Arle.

pers. Com tothom sap, la Camarga és una zona de terres pantanoses, amb aiguamolls i estanys més o menys grans; aquest és l'aspecte que ens recorden els noms següents:

Place de la Barrachine: El mot “barrachine” designa una petita embarcació. És el nom d'un canal d'evacuació de les aigües d'un estany.

Rue de l'Étang: Carrer que mena a l'estany.

Carriero di Bataiolo: Es tracta, també, del nom d'una petita barca. És el nom d'un petit estany.

Passage de Baudu: El mot “baudu” vol dir “confusió”; és el nom d'un estany, d'un golf i d'un llogarret de la Camarga.

Carriero de Consecaniero: Nom d'un estany. El mot “consecaniero” designa un lloc voltat de “cannaies”, que són plantacions de canyes de sucre.

Rue des Launes: Una “lono” és una extensió d'aigües quietes, és el nom que es dona a tots els bassals, estanys o aiguamolls formats als antics llits del Roine.

Avenue des Massoucles: Nom d'un estany de la població, prové del nom d'un llogarret.

Androuno de Piluro: “Piluro” és el nom d'un terreny salancós de Les Santes Maries. Aquest mot vol dir, literalment, “píndola”. Fent broma, el meu informador el relaciona amb l'expressió francesa “Quelle pilule!”, que s'aplica quan una cosa és extremadament difícil i diu que es podria imaginar que, tractant-se com es tracta d'un terreny molt pantanós, el fet de voler-lo travessar seria realment una empresa difícil.

Ruelle du Vaccarès: Nom d'un gran llac salat. A. Daudet, a la seva obra *Lettres de mon moulin*, va dedicar una part d'un capítol (“En Camargue”) a descriure aquest espai natural.

Rue des Rièges: És el nom d'un estany, de vegetació exòtica, que hi ha entre el Vaccarès i el mar. Literalment, el mot “rièges” designa unes graelles de ferro per coure carn a la brasa.

Androuno dou Taute: És el nom d'un estany. El mot “tautas” designa un gran bassal d'aigua bruta, corrompuda.

Rue Négo biou: Lloc en què hi ha sorres movedisses, en les quals els braus poden enfonsar-se i negar-se.

La *Rue di Mountillo* recorda també que hi ha extensions sorrencoses: els “mountillo” són dunes de sorra molt fina. Igualment, l'anomenat *Impasse des Mirages* fa al·lusió a l'aspecte àrid que pot oferir la Camarga en ple estiu; un “mirage” és un miratge: a l'estiu, els dies de molta calor el passejant té la impressió que la llum balla i li sembla que veu aigua als llocs en què no hi ha res més que sorra molt seca.

La Camarga és una plana oberta, en què bufen molts vents; aquest aspecte queda reflectit en uns quants topònims:

Passage Aguieloun: L'aquiló és un vent del nord-est.

Place de la Brise: Vent fluixet.

Plaço dou Grégau: Vent de gregal.

Carriero dou Labé: És el vent de Líbia, del sud-oest.

Carriero dou Levant: Vent de llevant.

Carriero dou Vent di Damo: “Damo” vol dir “senyora”. És el nom que es dóna a l’aire fresc que bufa de mar cap a terra (brisa) quan fa molta calor, perquè diuen que és molt apreciat per les senyores.

Carriero dou Vent dou Souleu: És el vent del sol, que segueix el curs del sol.

Plaço dou Manjo-Fango: El vent del nord, brisa o mestral, és anomenat “el menjador de fang”, perquè és un vent sec, que asseca les fangueres.

Carriero dou Miejournal: Vent de migjorn.

Carriero dou Mistrau: Vent de mestral.

Carriero dou Pountau: Vent de ponent.

Plaço de la Tremountano: Vent del nord, tramuntana.

L’anomenat *Passage de la Gacholo* i la *Rue des Saladelles* ens recorden dues de les nombroses plantes que creixen en aquelles terres: una “gacholo” és una soca de lledoner, que és un arbre corrent a la Camarga; el nom del carrer fa referència a un lledoner molt gros. Les “saladelles” són plantes que creixen en terrenys pantanosos i que agafen tons diversos segons l’època de l’any en què floreixen.

Formant part del paisatge, trobem la fauna: en primer lloc, cal remarcar el mot “sauvagine”, que serveix per designar tots els animals salvatges que viuen a la Camarga; aquest mot el trobem a l’*Impasse de la Sauvagine*. A part d’aquest topònim, n’hi ha d’altres que fan referència a animals concrets, sobretot aus:

Rue des Flamants: Aquests ocells camallargs de plomatge rosat són un dels símbols de la Camarga; se’ls pot veure en bandades enmig dels aiguamoixos durant la primavera i estiu.

Impasse des Aigrettes: Es tracta d’una varietat dels ocells anomenats “agròns”.

Rue des Avocettes: Es tracta dels ocells anomenats “becs d’alena”, que tenen el bec encorbat cap amunt.

Rue de la Cavidoule: És un petit ocell migrador de la família dels camallargs.

Place des Courlis: Ocells migradors (corriols) també de la família dels camallargs, amb un llarg bec encorbat i que viuen prop de l’aigua.

Chemin des Macreuses: Ocells palmípedes, migradors (ànecs).

Passage des Milouins: Varietat d’ànec salvatge de plomes negres i coll i cap roigs.

Rue du Vibre: Un “vibre” és un castor; aquests animals viuen a les aigües pantanoses de les ribes del Roine.

Evidentment, també formen part del paisatge típic de la Camarga les “manades” de braus i cavalls de raça camarguesa, elements que es poden considerar folklòrics si tenim en compte que són els protagonistes de qualsevol festa que es faci: com diu el senyor Aymé, els camarguesos viuen “au rythme du culte du Taureau et du Cheval Camargue”; segons ell, això justifica que nombrosos topònims urbans facin referència a aquesta tradició camarguesa, en la qual mai no es mata els braus per acabar un espectacle taurí, sinó que se’ls deixa pasturar en llibertat fins que moren de vells. En alguns casos són enterrats sota una estela de pedra que els recorda. Així doncs, tota aquesta tradició de braus i cavalls és reflectida en els noms següents:

Rue de l’Abrivado: El mot provençal “abrivado” vol dir “arribada”. S’anomena així l’acció de conduir els braus cap a la plaça (*Les Arènes*), voltats pels picadors.

Rue des Bioux: Carrer dels Braus.

Rue (et place) du Vovo: “Vovo” era el nom del brau més famós dels anys 1945-1955, que pertanyia a la “manade” Aubanel-Baroncelli.

Rue des Manades: Les “manades” són els ramats de toros o de cavalls.

Place des Gardians: Els “gardians” són les persones que es cuiden de les “manades”.

Place de l’Echelle: Es tracta d’una escala rústega, feta d’un tronc d’arbre, amb uns barrots laterals que servien per controlar el lloc per on passaven els toros.

Rue de la Ferrade: La “ferrade” consisteix a marcar el bestiar: cada “manadier” ho fa quan li convé, però també ha esdevingut una festa popular a la qual tots els clubs taurins participen.

Rue Crin blanc: Al·lusió claríssima als cavalls.

Rue de la Bourgino: La “bourgino” és una corda llarga. És un joc que encara es practica al carrer: la jovenalla passa una corda entre les banyes d’un brau i el passeja fent-lo córrer, retenint-lo quan hi ha perill que fereixi algú.

En relació amb el folklore, la *Placette Antifo* fa referència a una dansa típica provençal i la *Plaço di Peto Carrado* recorda el títol d’una vella cançó provençal en la qual un ase feia les c... quadrades. Dins del folklore cal també considerar la *Rue des Razeteurs*: un “razeteur” és la persona que treu els ornaments prèviament col·locats a les banyes dels braus camarguesos i la *Rue Jarjaïe*: el mot “jarjaïe” vol dir “mala grana”, és el nom que es dóna als adolescents entremaliats que corren darrere dels braus. En relació amb aquestes manifestacions populars cal incloure el topònim *Place (et rue) de l’Estrambord*: el mot “estrambord” es refereix al fet d’expressar entusiasme i alegria.

La *Place des Gitans* al·ludeix també a un element folklòric: Les Santes Maries són un lloc de pelegrinatge per als gitanos, ja que a la cripta de l’església hi ha una imatge de Santa Sara, que els gitanos consideren la seva patrona; un carrer anomenat *Rue des Quatre-Maries* recorda precisament la llegenda segons la qual Maria Jacobea, germana de la Mare de Déu, Maria Salomé i la seva serventa negra Sara, des-

prés de ser expulsades de Judea s'haurien anat a refugiar a Les Santes Maries. Per això, cada any, els dies 24 i 25 de maig milers de gitanos acudeixen a la població per fer una visita a la seva patrona. Alguns, aprofitant que és un lloc turístic, s'hi queden durant l'estiu. A més del col·lectiu dels gitanos, la toponímia de la població en reflecteix dos d'altres, els pescadors i els penitents blancs:

Rue des pêcheurs: És un carrer una mica allunyat del centre, on abans hi havia unes cabanes de pescadors que eren utilitzades per fer-hi assecar les xarxes.

Rue des Pénitents-blancs: Al·lusió a una antiga confraria local; abans, a totes les poblacions hi havia confraries de penitents, blancs o grisos. Avui en dia, encara n'hi ha a ciutats com Avinyó o Aix-en-Provence, però a Les Santes Maries ja només en queda el record.

Tampoc no podien faltar en el corpus de topònims uns quants noms que fan referència a construccions actuals o pretèrites; així, la *Place des Remparts* ens recorda que Les Santes Maries havia estat una vila emmurallada. Les muralles van desaparèixer definitivament d'ençà dels aldarulls de 1792: de fet, s'havien anat degradant per l'acció del vent i les pluges, però va ser el 1792 que els habitants de Les Santes Maries van utilitzar-ne les pedres per construir-se cases (cal pensar que la Camarga és una zona totalment plana i que, en aquella època, les pedres s'havien d'anar a buscar a les muntanyetes de Beaucaire o de Saint-Gilles i baixar-les pel Roine). En relació amb les muralles, hi ha també la *Place Portalet*: un "pourtalet" és, en provençal, una petita porta oberta a la muralla. La *Rue du Grenier-à-Sel* recorda que a l'edat mitjana, dins de la muralla, hi havia hagut en aquest carrer un magatzem on es conservava la sal extreta de les salines. D'altres topònims fan referència a la distribució d'aigua: la *Rue de la Roubine-de-la-Ville*: una "roubine" és un canal d'irrigació. Antigament, aquest era l'únic canal que distribuïa l'aigua dins de la muralla. Igualment, la *Rue du Château d'eau* s'anomena així perquè un "château d'eau" és un gran dipòsit d'aigua enlairat damunt d'uns pilars per tal que l'aigua surti amb més pressió. Unes quantes construccions més: *Place de l'Église*: l'església de Les Santes Maries és un edifici del s. XII. *Placette de l'Ancienne-gare*: és la plaça de l'antiga estació. *Chemin du Pont-blanc*: aquest pont es diu així perquè es va fer amb calç blanca. *Rue du Musée*: carrer on és ubicat el museu camarguès.

En un repertori de noms de carrers, tampoc no podien faltar-hi aquells que volen retre homenatge a persones concretes, és a dir, escriptors, polítics, militars, artistes diversos, etc. Quant al món de la literatura, cal remarcar que hi ha carrers dedicats a grans escriptors coneguts arreu i a d'altres menys coneguts fora de la Provença, però molt apreciats localment per haver tractat temes provençals en la seva obra. Entre els primers, trobem noms de tanta anomenada com: *Rue Chateaubriand*, *Rue Corneille*, *Rue Alphonse Daudet* (gran amic del poeta Mistral), *Rue Molière*, *Place Henri de Montherlant*, *Rue Marcel Pagnol*, *Rue Victor Hugo*, *Place Lamartine*.

A cavall entre els escriptors més coneguts i els que no ho són tant, cal remarcar en el corpus de topònims la presència dels anomenats "félibres" (*Rue des Félibres*), poetes provençals de la segona meitat del s. XIX que, encapçalats per Frédéric Mistral (Maillane 1830-id. 1914), es van proposar de mantenir viva la llengua i les tradi-

cions provençals. Avui en dia, l'associació anomenada "Félibrige", creada per Mistral el 1854, compta amb més de 500 membres. Evidentment, el poeta Mistral té un carrer dedicat: *Avenue Frédéric Mistral*. També s'ha dedicat una plaça a un dels seus poemes: la *Place Mireille* recorda el poema que F. Mistral va publicar amb aquest títol el 1859 i que va fer dir a Lamartine que Mistral era el nou Homer.

Els topònims següents recorden escriptors menys coneguts, alguns eren membres del Félibrige: *Rue Roumanille*, *Rue Jean Aicard*, *Place Jousé d'Arbaud* (autor, entre d'altres, de *La Sauvagine* i *La Bête du Vaccarès*), *Rue Paul Arène*, *Place Alfonso Arnaud* (va ser capità de l'anomenada "Nation Gardiane" de 1930 a 1964 i era també poeta. Fou un gran amic del marquès de Baroncelli), *Rue Théodore Aubanel*, *Rue Baptiste Bonnet* (poeta i camperol, de Bellegarde; va ser un gran amic de Les Santes Maries i de la Camarga, per qui va escriure diversos poemes), *Rue Marcel Carrière* (era fill de Les Santes Maries, va treballar fora com a inspector d'hisenda, però hi va tornar en jubilar-se. Fou un erudit local que va escriure sobre la història de l'església), *Place Farfantello* ("Farfantello", petita papallona, era el sobrenom de la poetessa Henriette Dibon, gran amiga del marquès de Baroncelli), *Rue Félibre Laforêt* (poeta, camperol i carreter de Saint-Gilles, va escriure diversos poemes sobre Les Santes Maries i la Camarga), *Rue Charloun Rieu* (poeta i cantant, era un pagès de Paradou-Les Baux, va ser un gran amic de F. Mistral. La gent encara canta les seves cançons), *Rue Émile Ripert* (membre important del Félibrige, "majourau").

Els polítics també tenen el seu lloc en el corpus de topònims: la majoria són personatges molt vinculats a la població: *Rue Joanin Audibert* (batlle de Les Santes Maries els anys 1920-21), *Rue Léon Blum*, *Rue Roger Delagnes* (batlle de la població de 1945 a 1972. També va ser conseller general de les Santes Maries, senador del departament de Bouches du Rhône i mestre), *Rue Joseph Espelly* (batlle de la població de 1906 a 1920. Durant la guerra de 1914-1918 va socórrer moltes famílies), *Avenue Léon Gambetta*, *Rue Jean Jaurès*, *Rue Camille Pelletan* (polític originari d'Uzès. Va ser ministre del gabinet del Pare Combes, que va votar la separació de l'església i l'estat), *Rue Paul Peyron* (batlle de la població de 1892 a 1904. Va acollir el marquès de Baroncelli quan aquest va venir a establir-se a Les Santes Maries), *Place Esprit Pioch* (batlle de la població de 1921 a 1934. Va ser el primer conseller general de Les Santes Maries. Va fer construir, entre d'altres, l'edifici de la Casa de la Vila i la plaça de braus, "Les Arènes"), *Place Honoré Pioch* (descendent d'una antiga família del poble, va ser batlle de 1904 a 1906), *Rue Jean Roche* (descendent, també, d'una antiga família del poble, va ser batlle de 1880 a 1888).

Hi ha carrers que recorden grans esdeveniments de tipus polític o militar com la *Rue de la République*, la *Place de la Révolution*, la *Place du 8 Mai* (festa que es celebra per commemorar l'armistici de la Segona Guerra Mundial) i la *Place des Impériaux* (referència als antics soldats de les tropes que depenien de l'emperador d'Alemanya); n'hi ha que recorden protagonistes concrets d'aquests esdeveniments: *Rue du Capitaine Fouque* (descendent d'una antiga família de la població, va destacar durant la guerra de 1914-1918 pels seus actes de valentia), *Rue Maréchal Leclerc* (militar), *Avenue Gilbert Leroy* (jove resistent de la guerra de 1939-1945. Fou detingut pels alemanys a la seva cabana de "gardian" i va ser deportat; va morir en un

dels anomenats “Camps de la Mort”), *Place Jean Moulin* (patriota, mort a la deportació). En aquest apartat es pot també incloure la *Rue François Médina*, que va ser responsable dels bombers i del salvament marí durant més de 40 anys i que va destacar per la seva valentia.

Altres personatges que trobem són els dels carrers següents: *Rue Jullian* (historiador nascut a Marsella; també és el nom d'una antiga família de la població), *Avenue Van Gogh* (Van Gogh es va instal·lar a Arle el 1888 per fer una estada a l'hospital*, també va passar una temporada internat a Saint-Rémy de Provence; entre crisi i crisi va pintar diversos paisatges provençals. El 1890 va tornar a París i es va suïcidar poc després a Auvers-sur-Oise), *Rue Paul Hermann* (pintor, escultor, autor de gravats, humanista. Va arribar a la població el 1920 i s'hi va quedar fins a la seva mort. Enamorat de la Camarga, va demanar de ser-hi enterrat. Fou amic íntim del marquès de Baroncelli i va ser el creador de l'anomenada “Creu de Camarga”, en la qual, els tridents simbolitzen la fe; el cor, la generositat; l'àncora marina, l'esperança; i, tot el conjunt, l'amor a la terra), *Rue Georges Bizet* (compositor), *Rue Charles Gounod* (també compositor), *Rue Léo Lelée* (pintor contemporani, de principis de segle, que es va fer cèlebre pintant la silueta i els vestits de les dones provençals. És molt conegut a Arle i a tota la Provença. Ha decorat i il·lustrat diverses obres sobre la regió), *Rue Prasniskoff* (pintor i escultor rus. Va arribar a la població totalment per atzar i s'hi va quedar fins a la seva mort, diuen que el paisatge el va fascinar. Es va fer molt amic del marquès de Baroncelli i de J. D'Arbaud), *Rue Marcel Cerdan* (francès d'Algèria, boxejador, va ser campió del món; era amic d'Édith Piaf. Va morir en plena glòria en un accident d'aviació), *Rue Sadi Carnot* (físic), *Avenue du Docteur Cambon* (era un metge local molt apreciat per la seva generositat), *Place René Masson* (arquitecte que va dissenyar i construir el primer grup de cases fora muralla després de la guerra de 1939-1945) i la *Rue Pasteur*, dedicada al gran científic.

Finalment, un nom ben curiós, la *Rue des Messorgues*: una “messorgo” és una mentida; i per tant, traduït literalment és el *Carrer de les Mentides!* En aquest cas, com en alguns altres, és una llàstima no conèixer la motivació primera del topònim.

Malgrat que els topònims presentats en aquest article no pertanyin a un municipi dels Països Catalans, el repertori de noms estudiats és un exemple més que serveix per il·lustrar la vinculació existent entre llengua i cultura: més enllà del seu aspecte funcional, els topònims han de ser considerats com a autèntics receptacles culturals i com a tals, ens poden aportar informació molt valuosa sobre la manera de viure de qualsevol poble.

---

* Actualment, l'antic hospital, ubicat a l'anomenat Espace Van Gogh, és la seu del Col·legi Internacional de Traductors literaris.